

TOPIC: HISTORY. (COMING OF
CHRISTIANITY TO YASAWA)

INFORMANT: TANIELA MOMOLEVU (M. 54 Y)

PLACE OF ORIGIN: YASAWA I RARA
YASAWA.

PLACE OF INTERVIEW: NASIMASIMA

DATE: JUNE 1985

INVESTIGATOR: WILLIE DARI.
nr

O Sesetia, na kalouvu e na vanua o Yasawa. E na tekivuvu ni gauna ni tawa ni vanua oqo, e rua toka na kena yavusa. Na yavusa ko e ya tawani Yasawa taumada, na yavusa ko Yasawa. E a qai muri mai na yavusa o Rara. E sa rau qai mai sema vata, na yavusa ruarua oqo, ka rau sa mani vakaduriana yavusa ruarua oqo, ka rau sa mai sema vata, me dua na koro, ka sa mai yavana tu kina na yaca ni nodra yavusa ruarua, me sa liu, me liu ni yavuti na yaca nikoro oqo, Yasawa. Baleta na yavusa o Yasawa e a liu mai, kei na kena karua o Rara. E sa qai muri mai na yavusa o Rara, me sa qai mai vakatokai tu na yaca ni vanua oqo me o Yasawa i Rara. Koya gona, na kalouvu ni yavusa oqo o Yasawa, e yacana o Sesetia. Oqo, e dua na kalouvu, ka dau veilakoyaki e na vanua oqo o Viti. Na

kalouvu ka dau cakava mai na veika e da rawa ni cakava, e na gauna oqo o keda. Ni dau lako tu, ka raica e so na ka, ka caka mai e na dua na vanua, e rawa ni kauta mai. Ia, na kena i vaka rau vei iratou na yavusa oqo, e tiko na mataqali e ratou dau qarava, e vakatokai tiko vei iratou na mataqali oqo na Bete. O ratou na yaca na mataqali oqo, Ninasuiyata. E na kena vosa vaka Bau, Ninasuicake. Ia, o koya gona oqo, o ratou gona na Bete oqo, e ratou dau qarava tiko na kalouvu oqo, e dau vosa ki vei iratou na kena matua. E dua na kena buinigone, o Mereoni, e volai tiko e na i tukutuku ni veigauna sa oti, e matata tu, ni o koya na Buinigone oqo, o iratou na ganena, e ratou dau vosa mai. Ni ratou sa mate, sa qai dau vosa talega vua. Ia, e na gauna ni valu, e a lako mai o koya, mai tukuna vei iratou na Bete, e sa vakarau tiko mai e na vanua oqo, na kena kabai na vanua oqo. O ratou na turaga mai Macuata, e ratou sa vakarau tu oqo. Dou vakarau, o Tui Bua talega, e sa vakarautaki tiko, me sa na valugi. Ni oti ga mai Bua, e sa na gole sara mai ki Yasawa. Dou tu vakarau. Sa ratou vakarau tu vakavinaka o Yasawa, me baleta gona na kena vosa tiko ki vei ratou na kalouvu. Ia ni sa dau yaco mai na gauna me caka kina na i valu, me ratou sokota mai kina na waqa, o ratou na turaga ni Macuata, e ratou sebera mai, e sa tukuna oti o Sesetia. Dou vakarau na turaga, e sa ra veisaqa tu oqo, o iratou mai Macuata, kei ratou na Tui Bua. E sa ratou lako sara tiko ga mai oqo. E ratou sa lako sara tiko ga mai, me ratou sa gole mai ki Yasawa, dou vakarau tiko. Ratou sa na mai tuvata sara kei iratou o Bua, o kedatou. Ia, ni sa dau vakaraitaka oti o ya, e ra

tou sa nanamaki sara tiko. E sega ni cala, ni siga ga e yalataka tiko, e sa basika sara mai o iratou na Turaga mai Macuata. E ratou sa ia sara na i valu. E ratou sobu mai Macuata, e na dua na matasawa, e na i cabecabe ni siga, mai Natokalau, ka yacana tiko o Namulo, e na gauna e ra sa mulo mai kina, ka ra sa sobu mai kea, sa yaca ni baravi e ratou sobu mai kina o Sobu, e yaco tu e daidai. E ra sa mulo mai kina, ka ra tovolea me ra kabai Yasawa, qai sega ni rawa. Baleta ni sa tukuna rawa tiko na kalouvu qo. Tou tovolea e na dua na siga taucoko, me ratou veivaluvaluti, a ratou kurabui na Turaga oqo mai Macuata, ni ratou sa dabe tiko na Turaga ni Yasawa e na dua na delana, e vakatokai tiko na delana o ya, o Nabawaqa. E dua na delana o ya, e ratou dabe toka kina, e ratou mai rai toka ga. Sa qai tovolea tiko o ratou, e ratou se cakava mai Macuata, na nodratou dakai titi, o koya beka na ucu, na i wau tale beka ga. Ni ra sa volekati me ra sa veitaratara, e sa qai vakayagataki na i wau. Ia, na ucu gona o ya, e ratou nuitaka tiko, e sega ni rawa ni yaco toka mai, ni ratou veiyawaki toka vakalailai. Ia, e ratou qai kidacala na Turaga ni Macuata, mai na delana o ya, e sa ratou raica, ni sa kubou ga, na ka e vaka yagataki tiko mai Yasawa, e ratou lai raica sara, ni sa bale o iratou. Ya, sa dakai tiko o ya. Na dakai o ya, ko e kauta tu mai na kalou vu o ya. E sa ratou raica ni sa dave na dra, sa mavoa sara tu. E ratou sa qai tukuna, sa, e sa dua na mana levu e tu vei iratou oqo, na kai Yasawa. E kedatou oqo, tou saga tiko me datou veitaratara, me datou mokuti iratou, me tou vakayagataka na nodatou ucum kei na i wau e tiko oqo. E sa na sega ni rawa ni da

tou veitaratara, baleta na ka e waqa tiko mai oqo, tou rogoca ga na kena rorogo, tou sa mai raica sara ni ra sa mai qiqi. O ya, na dakai ko e sa lai kauta tu mai oqo na kalouvu o Sesetia. Ia, e sa vakavuna me ratou sa dro kina na turaga ni Macuata, ka ratou gole sara kina ki Teci. Ia, e lai tiko mai Teci, e ratou tovolea mai Teci, me ratou lai sasabai, e sa sega ni rawa. Baleta e sa tiko rawa mai Yasawa, naka e kauta tu mai na kalouvu oqo. E sa mai yaco kina me rau mai veiwekani dredre sara tiko kina o Teci vaka kei Macuata, me yacova tu e daidai. Ia, o koya gona, na i vakarau ni bula, e tu vua na kalouvu oqo o Sesetia, a mai dua na gauna, e ratou sa mai tiko, e ratou sa mai suka na i valu o ya. Ni sa mai sega ni rawa o Yasawa. Ka mai tiko e dua na gauna, e sa mai lako tu ko Sesetia ki Bua. Na nona lako i Bua, e mani raica sara kina, ni sa cabe mai na lotu. Na cabe mai na lotu, e cabe mai Lau, ka oti, e sa qai lakova tale e vica na vanua. E sa qai mai vica beka na vanua e vakalotutaki e na vanua ko Vanua Levu, na yasana ko Bua. Na gauna e sa lotu kina o Bua, e sa lotu na turaga na Tui Bua, e sa mani goleva tiko na vanua taucoko o Bua, na i talatala ni vavalagi, kei iratou na turaga ni Tonga, e so na turaga ni Lau, e ra sa salavata mai e na veivakalotutaki. E sa mani gole kina na turaga na Tui Bua, me ra sa gole, e na i lakolako ni veivakalotutaki. E ra lako tiko vaka i valu, ia na gauna e lako tiko yani kina o Sesetia, e sa mani raica sara, e sa mani laki raica sara, na i valu ni lotu e sa lako tiko. A kunea na Tui Bua, sa mai kunei ira na turaga ni Tonga, kunea na kedra i rairai, kunea na kedra i bulibulū, e sa kunei ira na kai

Vavalagi. Na nona sa vakamuri tiko na i valu ni Lotu, e sa qai laki raica na gauna e sa qai lai caka kina na Lotu. E raica o koya ni sa tucake na i talatala, ka sa tekivu na lotu. E sa raica tu na kalouvu oqo. A wiliki na i Vola Tabu, e sa raica tiko na kalouvu oqo. Na roka ni Vola Tabu, e sa matata sara tu ga vua. Sa wiliki oti, e sa vunau taki na yaca oqo ni Kalou, ni Kalou koya ka bulia na lomalagi kei na vuravura. E sa raica tu o koya na i vakadewa oqo. E sa rogoca vakavinaka tu oqo o koya, 'o koya mo dou qai lako, ka vakalotu taki ira na lewe ni vanua kecega, me papitaiso taki e na yaca ni kalou ko Tamada, kei na Luvena, kei na Yalo Tabu; e sa vakavakadewa tiko o Nai Talatala, na kalou ga oqo, o koya me qaravi, ko keitou lako tiko mai kina oqo, me vakabauti, me da masu kina, o koya ga oqo, e bulia na lomalagi kei na vuravura. E sa rogoca vinaka sara tu ga o Sesetia na ka kece e caka tiko oqo. Ni ra sa masu, ni sa lamata cake i lagi o Naitalatala, e raica vakavinaka tu, na kena i cakacaka na Kalouvu oqo. Ia, ni sa lako tiko na lotu, me sa laki oti na lotu, e sa laki yaco nakalou vu oqo, me sa lai lesu mai. Na nona lesu ga mai, e sa laki vosa sara ki vei iratou na Bete. Me vaka niu sa kaya tiko, na i tokatoka i ke, na mataqali i ke, e na yavusa o Yasawa, e mataqali nei Nasuicake. Sa ratou rogofa sara e na dua na mataka caca, ni sa yavala tiko na sova, ka dau biuta tu kina na veika e dau vakauta mai, sa qai rogo tiko mai na domo i Sesetia, ka tukuna tiko, dou yadra sara e na mataka oqo na Bete, dou kauta sa i tukutuku qo au sa na tukuna vei kemudou, niu sa kauta mai e dua na i tukutuku vou, ka dua na i tukutuku levu. Ka

dua na i tukutuku au se qai raica e na noqu bula. O au na kalou
vu, kau dau lai raica ma~~u~~ na veika. Oqo e dua na ka vou, au se
qai raica e na noqu lako tu. Dou sa na kauta sara vua na i
liuliu ni nodatou yavusa, vua na turaga na i liuliu ni Yasawa.
Dou cabe vua na Bete, ka tukuna vua, vei koya na nodatou liuliu
ni yavusa, na ka au sa vakarau tukuna vei kemudou. Oqo na ka au
sa na tukuna vei kemudou. Au sa lesu mai ki vua na Tui Bua. Na
Tui Bua, e sa dua na i sulu e sa vakaisulu taki tiko kina. Na i
sulu oqo na Lotu, e sa dua na kalou e sa qarava tiko na Tui Bua.
E dua na kalou ~~v~~evu, e dua na kalou kaukauwa, e dua na kalou dina.
Nakena vakadewa, niu sa tu saraga e na kedra maliwa, au sarava.
E so na tamata lelevu, ka ra tamata damudamu, o ya o ira na kai
Tonga, o ira na tamata oqo, e ra duidui mai vei kedatou. Kedatou
loaloa, ia o ira na tamata o ya, e ra via damu, ka ra tamata
lelevu. E dua tani toka vakalailai na i rairai ni uludra. O ya
sa i tukutuku tiko ni kalou vu oqo, vei iratou na Bete, E kena
i karua, e dua talega na roka ni tamata oqo, e ra tamata vu~~u~~avula,
au se qai raica ira saraga vakadua, e ra tamata vulavula saraga.
Ya, o ira na tamata ni Valagi, e sa tukuna tiko na Bete oqo, ~~xxx~~
e sa tukuna tiko na kalouvu ki vei iratou na Bete. O ratou na
tamata yago vulavula oqo, e ra vaka i sulu balavu, oya na tarausese
balavu, e ra vakote, e dua na ka e lili tiko i domodra, o ya na
neketai. Ia, o ya, o ratou oqo, e ratou wilika tiko na Vola Tabu,
ka ra masu talega na tamata lelevu oqo. Kei ira talega e so na
wekada mai Lau, o ira e ra sa vakalotutaki rawa, ka sa ra ia tiko
oqo na veivakalotutaki. Ia, e dua na kato ni mana, ni ra~~x~~ dau

dolava na i Talatala, e ra qai wiliki. Na noqu raica, ni wilika tiko na i tukutuku ka tiko e na kato ni mana oqo, e basika mai gusuna, me vaka na yameyame, e na kena kaukauwa nâ mana, ka tu e na kato oqo. Ni sa wiliki oti ga, e sa qai vakadewataki, Ni sa vakadewataki oti, e sa ra qai masu. Ni ra masu, au raica ni vaka na kubou, na kena kuvu cake, ka tara sara na lomalagi, ka tara sara na lomalagi. Ia o ya, na kaukauwa ni mana, e na kena lako tiko na kena qaravi na kalou oqo. Oqo, na i tukutuku au sa na kauta mai vei kemudou, au sa mai tukuna sara ga e daidai, me dou sa na lako sara ga vua na nodatou liuliu ni yavusa, me sa lai lako mai na lotu oqo, Me sa laki kau mai na kalou oqo, me mai qaravi e ke. Ni dou sa laki tukutuku ki vua na i liuliu ni yavusa, dou cabe kece sara ga na yavusa oqo, ki vei iratou na Turaga na Tui Yasawa. E na gauna o ya, e na kena i tukuni taumada, e sa ratou duavata na yavusa o ya, ka sa kena Tui tiko e na gauna o ya, o Rokomatanivai, na Tui Yasawa, e na gauna o ya. Ia, na yaca o ya, e se yakayagataki tiko ga e na gauna oqo, ki na i tikotiko vaka turaga tabu, e na vanua oqo o Yasawa, o Romatanivai. E sa ratou veivosaki oti, o ratou na turaga na kalouvu oqo, vata kei iratou na Bete, e sa tukuni sara, e sega tale ni dua na ka e vo. E sega, sa koya ga oqo, na ka au mai via tukuna vei kemudou, dou nanuma, na kalou ga oqo, e a bulia na lomalagi kei na vuravura, na kalou talega oqo, dou tukuna ki vua na turaga na i liuliu ni yavusa, me qai kau na i tukutuku oqo, ki vua na Tui Yasawa, me lai kau mai, ni sa yaco rawa mai, dou kakua ni qaravi keiteu tale na kalou vu. Sa i koya ga oqo na Kalou, e sa na vakaotia na i valu, tou

sa i valu kina oqo, e sa na kauta laivi na butobuto. Sa na sega tale ni na raica e dua tale na i valu, sa na vakaotia ga ke dau sa na mai cuva vua, dou vakabauta, dou qarava, e sa na vakasava sava taka kece kina na ka. Sa o koya o ya. Oti o ya, e ratou sa qai ciqoma vakavinaka kina na Bete, sa ratou qai gole na Bete, ratou gole sara ki vua na i liuliu ni yavusa, ni yavusako Yasawa. Sa ratou qai laki vakasavuya na i tukutuku oqo, ni kalouvu, na Bete, na nodratou cabe i kea, e sa vosa sara na Bete. Sa kaya sara mai na i liuliu ni yavusa, u, sa dou cabe mai na Bete, na cava sa i rogo mai na siga vinaka ni kua. Sa ratou tukutuku sara na Bete, kemuni na i liuliu ni neitou yavusa, na i rogo ni kua, e sega ni rogo ni valu, e sega ni dua na i rogo ni dua na ka, e vaka rau taki tu, me baleti Yasawa, e sega. E dua ga na i rogo vou, sa keitaou cabe mai kina oqo. E dua na i rogo vou, e sa mai tukuna na noda kalouvu, e sa cabe mai Bua e dua na mata ni siga vou. E tukuna na Kalouvu, na Tui Bua, e sa vaka i sulu tiko e na dua na i sulu. Na i sulu o ya na Lotu, kemuni na nodatou liuliu ni yavusa. E tukuna o koya, na Tui Bua, e sa lotu tiko ki na dua na Kalou, na Kalou e a bulia na lomalagi kei na vuravura. Oqo, na nona i tukutuku na Bete, e tukuna o koya, ni sa kune e sa na i bulibuli ni tamata lelevu, e ra tamata via damu toka, ka via dui dui vakalailai na i rairai ni uludra. O ira o ya, e ra lako vaka tiko mai, kei na so na tamata, e ra yago vulavula, e ra sulu balavu, ka ra vaka i sulu vinaka, ka duatani mai e na i sulu, e da vakaisulu tiko kina oqo. Ia, o ira na kai Valagi oqo, e dua na ka e lili tiko i domodra. Ia, na nona rai tiko, ni sa ia tiko,

na i valu, me ra valuti tiko na vanua taucoko o Bua, me baleta na lotu oqo. Me ra vakatetea tiko, me rakila na kalou oqo. E tukuna o koya, ni a tucake tu e na kedra maliwa, e sa mai caka na kena qaraqaravi na ka oqo. E tukuna o koya, ni cegai e dua na kato na mana, e loaloa, e cegai e sa qai wiliki. E tukuna o koya, e dua na kaukauwa levu, e tu e na loma ni vola o ya. Ni sa wiliki tiko, ni sa qai vakadewai tiko na ka e wiliki tiko na ka e tiko e na lomanikato ni mana o ya, tukuna o koya, ni o ira kece e ra vosa tiko, e vaka, ni raica o koya, ni lako mai na yameyame, na kaukauwa ni mana ni ka e vosataka tiko. Ni sa lai oti na kena vakadewataki, e ra sa qai cuva sobu, ra cuva sobu o ira na lewe vuqa, e sa qai tacake o koya e matataki ira tiko, me mata cake i lomalagi. E sa qai vosa i lomalagi, e tukuna o koya, ni vaka na kubou na kaukauwa ni mana ni ka e lako mai gusuna. E tukuna o koya, ni tara saraga nalomalagi. Ia, e sa tukuna o koya, na ka e sa raica mai oqo, me sa totolo sara oqo, me tou cabe ki vua na Tui Yasawa, me lai tukuni na i tukutuku oqo ki vua na Tui Yasawa. Me sa qai vakatulewa kina na Tui Yasawa, e tukuna saraga o koya, me lai kau mai. Me lai kau mai na lotu, ko e sa tiko mai oqo vua na Tui Bua, me mai lotu kina na vanua oqo. Ia, na nona vaka dewa, kevaka e sa lai kau mai, me sa vakadonuya na Tui Yasawa, me sa lai kau mai me vaka na nona tukutuku na kalouvu, ia me da tou sa kakua talega ni qaravi koya, o kedatou na yavusa oqo, ni nodatou kalou vu. O keitou na Bete, kei na vanua taucoko o Yasawa, me sa kakua ni vakarorogo, ki vua na kalou vu oqo, ni dau tukutuku tiko, e na veika kece e baleta na i valu, ka baleta na

i tukutuku au sa tukuna oqo. Ni oti o ya, e sa qai kaciva na nona yavusa, na i liuliu ni yavusa o Yasawa. Uvuca na nona davui, e ra sa kila sara, rairai e dua na i tukutuku vou, e sa cabe mai ki vua na kalou oqo. E sa dau kena i vakarau, ni dau gogo ga na davui, e sa ra yaco sara mai na lewe ni yavusa oqo, me mai rogoci, se cava e sa tukuna na kalouvu oqo, me ra cabe vua na Tui Yasawa, na yavusa oqo, me sa vakarau. Se na i valu, se na cava e vinakati. Se cava e sa mai tukuna na kalou vu. Ni ra sa soqoni mai na lewe ni yavusa oqo, e sa qai vakaraitaka na i liuliu ni yavusa, na ka e sa vakaraitaka na kalou vu. E kaya na i liuliu ni yavusa, vei ira na lewe ni yavusa oqo o Yasawa, kemuni na noqu yavusa, e sa cabe mai e dua na i tukutuku vou, e dua na i rogo vou, e na mataka oqo. Na i tukutuku o ni na mai rogoca, me da na mai cabe taka ki vua na Tui Yasawa, na yavusa oqo, ka sega ni ka vakaivalu. Sa dua na kalou, e sa kune mai vua na Tui Bua, ka sa mai tukuni. E sa kaya o koya, ni sega ni kalou me vaka taki koya, e sega. Baleta ni tou se kila, ni dua ga na kalou, e da tou kila, na kalou vu ga oqo, ko e tiko vua na mana, me da lai kauta kece mai vua na ka. Ia, e sa tukuna o koya, ni dua na kalou, e uasivi cake mai vua, e sa basika mai oqo, ka sa lesu mai ki vua na Tui Bua, E sa mai tukuna, me da tou sa mai cabe, ki vua na Tui Yasawa. E ra sa vakarorogo tiko na lewe ni yavusa oqo, kei na yavusa ko Rara. Na ka oqo, e tukuna okoya, me lai tukuni ki vua na Tui Yasawa, me sa lai kau mai ma Lotu, me vaka na kena i tukutuku au sa tukuna oti toka mai cake. E sa vakamacalataki mai i cake. E sa qai vakamacalataka na i liuliu ni yavusa, e sa ra vakaio, e ra sa qai

cabe na yavusa oqo, ki na yavusa ko Rara, ki vua na Tui Yasawa. Ni ra sa cabe ki vua na Tui Yasawa, e sa qai dau kena i vakarau me valuti o Yasawa, ni sa rogoci na davui, e sa ratou tu vakarau tu na yavusa ko Yasawa, baleta e dua tikoga na davui. Na davui ga ni nona tukutuku na kalouvu, ni sa mai rogo kina, e na mua ni koro ka dua, e ratou sa kila sara, da tou vakarau. E ratou sa vakarau cabe mai oqo, na yavusa ko Yasawa, me mai tukuna na ka, me da sa tu vakarau kina. Ni qai rogo na davui o ya, na davui o ya, me sa vakasavuya tiko na i tukutukuni kalouvu oqo, na i liuliu ni yavusa, e sa ratou vakavakarau tu na yavusa mai Yasawa. Na yavusa ko Rara, mai vua na Tui Yasawa. O koya gona o ya, e rawarawa kina, me ra sa tucake me ra sa lako, e sa ra kumuni vata toka na yavusa ko Rara, me vaka na kena vakarau. Qai cabe ga yani o ya, e sa ia sara mai na Tui Yasawa, ni sa bula vinaka nai liuliu ni yavusa o Yasawa, na cava e sa i rogo e na matataka oqo. Kemuni saka na turaga na Tui Yasawa, sa i ira oqo na lewe ni noqu yavusa, e sa keimami kauta mai oqo e dua na i tukutuku vou. E sega ni dua na i tukutuku, me vaka na i tukutuku ni valu, kei na kana tamata, e dau caka tiko e na gauna ni valu, e na gauna da tou valu tiko. E sa sega. Oqo, e dua na i tukutuku vou, e sa kauta mai vei kedatou na kalou vu. E sa mai tukuna na kalou vu, e sa lesu mai vua na Tui Bua, e dua na kalou levu e sa qarava tiko na Tui Bua. Na kalou oqo, e a lai tu saraga, e na kena i vakatekivu, ni kena qaravi na kalou oqo. Tukuna o koya, o ira e ra matataka tiko mai na kalou oqo, e so na tamatalelevu, e ra damudamu vakalailai mai vei keda, e duidui vakalailai mai na drau

ni uluda, sai ika o ya na turaga ni Tonga. E so talega na kai noda, e ra turaga toka mai Lau, ia, e so na tamata oqo, e tukuna o koya, ni se qai raica vakadua, ka ra tamata vulavula. E sa duatani sara mai vei keda na kuli ni yagodra. Na nodra i sulusulu, e duatani sara, e dua na ka e lili tiko e domodra, o ya na neketai. E sa vakarorogo tiko na yavusa ko Rara, kei na Tui Yasawa, e dua na ka e tukuna o koya, ni sa raica o koya, na kena sa tauri e dua na kato ni mana, loaloa, ni sa cegai, na ka e tauri me wilika e tiko e na loma ni ka o ya, e kaukauwa. O koya madaga na tamata vulavula koya e wilika. E tukuna o koya, ni vaka e lako tiko mai ki gusuna, na yameyame, na kaukauwa ni mana ni vosa, e wiliki tiko. Ni sa oti na nona wilika, qai vakadewataka tiko, na vosa e wilika tiko.. E tukuna o koya, na nona vakadewadewa tiko o koya, e vaka ga e raica tiko o koya, na kena kaukauwa kei na kena mana, e basika tiko mai kina vei koya, e vaka na rorogo ni yameyame. Ni sa qai oti, e sa qai raica o koya, ni ra sa cuva sobu. Ia, o ya, e ra sa masu. Ra cuva sobu o ira na lewe ni masu, e sa qai tacake o koya e vosa tiko, qai tacake e lomalagi, e sa raica vakavinaka tu o koya. E tukuna o koya, ni vaka na kubou na ka e lako mai gusuna ka tara saraga na lomalagi. E sa rogoca tiko o koya, na vakadewa, e tukuni tiko, 'dou lako, ka vakalotu taki ira, na lewe ni vanua kece ga, papitaiso taki ira e na yaca ni Kalou na Tamada, na luvena, kei na Yalo Tabu'. Ia, na veivakalotutaki o ya, e dua na yaca e tukuna tiko, na Jisu. O koya gona o ya, na kalou e a bulia na lomalagi, kei na vuravura. Na kalou levu dua dua ga o koya, ka dodonu me da qarava. E sai koya o ya, na i tukutuku,

me sa lai kau mai, Turaga na Tui Yasawa. Ia, ni o ni sa vaka
tulewa me sa lai kau mai, e sa yaco mai, me sa kua tale sara, ni
dua na gauna, me dou qaravi koyakina. Sa i iratou kece, na kalou
vu kece ni vanua oqo. Me sa kua sara ni dua na gauna, me tou
qaravi iratou kina. Na noqu i tukutuku o ya, sa noqu i tatau
tiko vei kemudou, ni sa yaco mai, keitou sa suka, ki na vanua
butobuto ni neitou tikotiko, dou kakua ni kacivi keitou tale e na
dua na gauna, me yacosa sara na gauna tawa kilai, e lewa na
kalou, o ni na qarava, keimami na qarava tale ga. E sa kena
levu ga o ya Tui Yasawa. E sa qai ciqoma na i tukutuku o koya na
Tui Yasawa, e sa qai tukuna o koya, au sa vakavinavinaka vakalevu,
e na dua na siga vou ni kua. Ni dou sa cabe mai, na noqu yavusa
Turaga o Yasawa, dou sa kauta mai e dua na i tukutuku vou, e dua
na i tukutuku vinaka, baleta mi dou sa mai tukuna tale tiko ga,
ni sa na oti kina na i valu, e sa na oti kina na kana tamata, ia
sa vinaka vakalevu. E daidai, au sa na tukuna kina ki vei iratou
na noqu i tokatoka oqo, vei iratou na yavusa Ratu, me ratou sa na
laki kauta mai na Lotu. Ia, o ratou na yavusa Ratu oqo, e tiko
e dua na waqa ni Viti, na noqratou waqa, e yacana tiko na Lewa-
duadua. Baleta ni yaca oqo, e tau ga mai na nona lewa na Tui,
e sa lako sara. O ya na yaca ni waqa ni Viti, na lewa duadua.
E sa bau kau kina, na nona lewa na Tui Yasawa, ka sega tale ni
dua tale na lewa, me kau mai, me kau kina, e sega, i Yasawa duadua.
E ratou sa mani vakasavuya na i tukutuku kece o ya, ni sa vaka
donui me sa laki kau mai, vei iratou na yavusa Ratu. E sa qai
tukuna na Tui Yasawa, me sa lako o ratou na yavusa Ratu, me dua

vei iratou na Matanivanua. E sa ratou qai gole na yavusa Rara. Mai vua na Tui Yasawa, e ratou sa gole na Tui Yasawa, sa ratou suka na yavusa ko Yasawa, sa oti na nodratou cabe mai. E sa ratou qai vakavakadre na kai Yasawa. Dou lako, e sa na sega na i valu, dou na sota kaya, dou kakua ni rere, dou lako sara ki Bua, dou lai yaco sara i Cakaunitabua, dou lai tukuna vua na wekaqu, ni sa tukutuku oti na kalou vu, e na noqu vanua, ka sa mai tukuna, na kalou e sa qarava tiko o koya. Dou lai tukuna sara vua, niu sa vinakata, me solia mai, me kalou o ya, meu mai qarava, me rawa ni oti kina na i valu, kei na veikanikani, e na noqu vanua. Sa kena levu ga o ya, dou laki tukuna kece na ka dou sa rogoca, e ra sa mai tukuna na yavusa ko Yasawa. Ratou sa naia saraga e daidai. E ratou sa ia sara yani na veiwekani oqo. E ratou soko e na loma ni rua na siga, e ratou sa yaco ki vua na Tui Bua. Na nodratou yaco ki vua na Tui Bua, e donumaka vakavinaka sara ga, na nodratou se qai lesu mai, na mai vakacegu tiko e na nona i tikotiko mai Cakaunitabua, na turaga na Tui Bua, vata kei na turaga na i Talatala, vata kei ratou na Turaga ni Tonga, vata kei iratou na Turaga ni Lau. E sa ratou qai vakayadra yani vakavanua o ya. Io, dou sa bula vinaka, dou sa bula vinaka na wekaqu na lako mai Yasawa. Na cava sa i rogo mai vua na Tui Yasawa? Sa qai ratou tukutuku sara o ratou na turaga oqo. I kemuni saka, na Turaga Bale na Tui Bua, e sa keitou kauta saka tiko mai oqo, e dua na gagadre, mai vua na Turaga Bale na Tui Yasawa, vei kemuni. Na gagadre cava? Na neimami Kalou vu, e sa lesu oti i ke, ko na kalou vu, o ni kila tiko ni sema tiko kina o Yasawa vata kei Bua, e na gauna ni

nodatou valu tiko. Na nodatou kalou vu oqo, e sa lai tukuni, ni o ni sa lotu tiko ki vua e dua na kalou levu. Ko na kalou saka oqo, ko keitaou sa lako saka tiko mai kina o ~~hi~~, me keitou ~~sa~~ mai vakaraitaka vei kemuni, me sa mai lako yani. Me sa lai vakalou kina o koya. Baleta ni tu donumaka sara tu ga na kalou vu oqo, na nomudou a masu tiko, na vanua e a wiliki tiko kina na kato ni mana, e loaloa na kena i bulibuli na ka tukuna yani. Ka sa vakamacalataka na kalou vu oqo, na ka au sa tukuna mai cake. Sa mani gadreva vakabibi sara mai, e na gauna keitou sa lesu, me keitou sa lesu sara talega kei na kena macala na i vakarau ni kena qaravi na kalou dina. Sa koya sara ga o ya na kena levu. E na dua na nona i tukutuku na Tui Yasawa, vua na Tui Bua. Ka vaka, au sa vakavinavinaka sara, vua na noqu kalou. Na kalou e sa ~~lotu~~ tu kina oqo na vanua o Bua, e sa vo ga oqo vakalailai e sa taucoko oti. Dou sa raici iratou tiko, na wekaqu na lako mai Yasawa, ko e ratou tiko oqo. O koya na tamata vulavula e lai tukuna tiko, o ratou na kai Valagi, na yacadratou na kai Valagi. E ratou tiko oqo, ko tiko oqo na i Talatala. Ya saraga na i Talatala, ko e lai vakavakadewatiko, ko e raica tiko na kalou vu, ka dou sa rogoca oti mai oqori. O ratou na tamata lelevu, ka ratou via damu toka, ko ratou dabe tiko oqo, e ratou talatala mai Tonga. Ko e tukuni toka, ni duidui vakalailai na drauni uluda, mai vei keda, sa i iratou na dabe tiko oqo. O ratou vaka taki keda ga, o ratou na turaga ni Lau, e sa ratou tiko oqo. Ia, au sa vakavinavinaka vakalevu sara, vua na Tui Yasawa, e na kena sa laki ciqoma na i tukutuku ni kalou vu mai keru. Sa vinaka saka,

vakalevu. Sa i koya sara ga oqo, na kalou dina, na kalou levu, na kalou kaukauwa, nakalou, ka bũlia na lomalagi kei na vuravura, au sa qarava tiko oqo. Au sa lako vata tiko kei iratou, me lotu na vanua ko Bua taucoko. Sa vinaka vakalevu, e ratou sa vaka cegu tiko vakalailai oqo, sa na qai toso tale, na i lakolako ni veivakalotutaki, e na kena sa oti mada, na veivosaki, ia me sa na lako vakatotolo sara oqo, e dai, na lotu ki Yasawa. Dou sa na qaá lako, dou sa na tiko mada me rua na siga, me dou sa na raica na veika e na caka, e sa na tekivu saraga e daidai. Dou na raica, ni keitou sa na veivosaki oqo, e sa na oti na neitou veivosaki, dou sa na qai lako e na i karua ni siga. E sa macala o ya, sa ratou sa vakadonuya sara na lako yani ki Yasawa. Sa vinaka saka vaka levu, Turaga na Tui Bua. Na nona i tikotiko na Tui Bua, e ratou sa qai veivosakitaka, e sa qai vakadewataki ki vua na turaga ni Valagi, oti, e ratou sa vakadonuya na turaga ni Valagi, ni sa macala na veivosaki, me sa lako na lotu ki Yasawa. E sa qai tekivu sara e na siga tarava na nodra sa lotu mada. Me rawa ni ratou raica tiko na lako mai Yasawa, na i vakarau ni kena lako na Lotu. Ni sa kacivaki e na loma ni koro, ni vanua, na nodra soqoni mai ki vua na Tui Bua, e sa ra soqoni mai, e sa qai vakaraitaka na Tui Bua vei ira, sa ratou yaco mai Yasawa. E sa ratou gadreva mai Yasawa, ni sa lai tukutuku na kalou vu, ni da sa lotu tiko na vanua oqo ki vua na kalou dina. E sa ratou tiko oqo, na wekadatou mai Yasawa, me sa kau na lotu, e sa vinakati oqo, me datou sa soqo mai, me caka na lotu, e sa na cakava na Lotu, o koya na qase, ko e sa lako tiko e na i valu oqo, e sa tauri kemuni tiko na qase

o ya, o Reteriki na kai Bua. O koya e sa dau wilika tiko na i Vola Tabu, ra masu tiko na kai Bua, e sa donu vei iratou na i Talatala, kei na Tui Bua, me sa lako mai ki Yasawa na qase oqo, na yacana o Reteriki, na kai Tiliva mai Bua, na i matai ni tamata ka kauta mai na Lotu. E na gauna e se caka tiko kina na i vala mai Bua, o Reteriki. E sa qai mai tucake yani ko Reteriki, ka cakava tiko yani na lotu, vakatavulica tiko ki vei iratou na lako mai ki Yasawa, vulici na i Vola Tabu, vunautaki, ra masu, me vaka e a raica na kalouvu. Ni sa oti o ya, ni sa oti na i karua ni siga, sa qai tukuna na Tui Bua, e sa oti o ya, dou sa kauta yani na qase oqo. Dou lai tukuna ki vua na Tui Yasawa, ni dou sa yaco, dou sa kauta na qase oqo ni Lotu. E sa tukuni tiko vua, na ka kece me na lai tukuna ki vua na Tui Yasawa. Dou rogoci koya, na ka kece e na tukuna mo dou rogoca. Me yacova ni na lotu vakavinaka sara na vanua oqo, e sa na qai lako yani e dua na Talatala, me lai sosomi taki koya, me lai semata, na ka e sa na lai tauyavu taka tiko, me baleta na lotu, na qase oqo. Dou maroroi koya, oqori o Reteriki. E sa qai mai caka e dua na kakana lailai, ni ra sa veitalatala, sa ratou qai gole mai na kai Yasawa, ni sa kau tiko mai ko Reteriki. Ratou soko mai, sa mai vo tale e rua na siga, ratou sa qai kele mai. E ratou kele sara ga mai e na matasawa, koya au vakadewa taka tiko kina oqo, na i dewadewa ni laki tawa vanua, kei na kena lako mai kina na Lotu. Na kena kele mai na waqa ni Viti, na Lewaduadua, sa kele sara ga mai e na matasawa oqo. Na yca ni matasawa oqo o Caumatalevu. Baleta, na matasawa e ratou dau keleva mai na Turaga ni Macuata. Bi cabe mai, e

sa mai tavo na waqa ni Viti oqo, na Lewaduadua, ka ratou sa gole sa na turaga kei na qase ni Lotu ko Reteriki, ki vua na Turaga na Tui Yasawa. Ki na yavu ni nona i tikotiko o Rara. Ia ni ratou sa yaco ki vua na Turaga na Tui Yasawa, sa vakatagia tale na davui na Tui Yasawa, ni ratou sa veivosaki, ka ratou sa tukuna na Tui Bua, kemuni na Turaga na Tui Yasawa. Keitou sa lai yaco i Bua, e sa lai tukuni taucoko sara, na ka e a mai tukuna na Kalou vu, e sa kadina taucoko. Sa keitou sa lai vakaraitaka, na ka o ni gadreva, e sa vakadonuyamai na Tui Bua. E sa tiko oqo e dua, na nona tamata na Tui Bua, na yacana na qase ni Lotu, se na qase ni koro, na i vakavuvuli, me mai tekivutaka tiko, na cakacaka ni noda qarava na kalou, e sa dina saraga na kalou vu e kaya, ni kalou levu duadua e bulia na lomalagi kei na vuravura. E sa kauta vata tiko mai, kei na kato ni caka mana, o ya na i Vola Tabu. Ko ya e a mai raica tiko ni mai cegai, na nona raica tiko na Kalou vu, ni cegai, na nona raica na kalou vu na i Vola Tabu, e sa tiko oqo. E na dau wilika o koya, ia me da vakabauta na ka e wilika tiko e na i Vola Tabu, ni sa oti o ya, e sa na qai dau vunau o koya. E na vunau taka tiko o koya, na ka e tiko e na i Vola Tabu. Koya na yaca ni Kalou levu. Ni sa na oti o ya, e sa na qai masu o koya. Na ka ga e vinakata na Tui Bua, na nona masu, Kei na vosa e tiko e na Vola Tabu, me da vakabauta, o ya e dua ga na nona i tatau bibi. E sa na qai yaco mai na mana ni Kalou levu oqo, me kauta laivi na noda bugobuto ni bula, ka sa na sega kina na i valu. Oqori na yacana o Reteriki mai Bua. Sa i koya oqori Tui Yasawa, e drau na veivosaki, na ka kece e tukuna, me caka, e

sa tatau taka mai vakabibi na Tui Bua. Sa vinaka vakalevu, rau sa mani ciqoma na ka oqo na Tui Yasawa, rau mani lululu, sa kaya sa vinaka vakalevu na wekaqu. Au sa vinakata saraga e daidai, mo tukutuku, ni bera niu kaciva na yavusa ko Yasawa. Meu na qai kaciva, me na lako kece mai na lewe ni vanua oqo, me sa mai tukuna na ka kece, me na mai mata taki Yasawa tiko kina, me paleta na qaravi ni kalou dina, na kalou levu. Sa mai tukutuku sara na qase ni Lotu oqo, oReteriki. Sa qai tukuna o koya, na yacaqu na Turaga ni Yasawa, o Reteriki, na noqu i tokatoka ga oqo o Nakakoso. Au sa l~~x~~esi mata mai vua na Turaga na Tui Bua, niu sa mai qaravi kemuni me vaka na numni gagadre. Oqo na ka e tukuna mai na Tui Bua, e ratou sa tukuna oti na wekaqu, na nomuni tamata, e ya cabe yani ki vua na Tui Bua. E sa matata vei kemuni. E vica na ka e vo, oqo e tukuna mai na Tui Bua, me caka e dua na noqu vale, meu tiko ga kina, meu dau masu tiko kina, meu dau vaka rautaki au, ni bera na noqu sokalou vakavanua. Na kena i karua, me soli e dua na tiki ni qele, me na qai muri mai na i Talatala me sa tiko kina, me caka na nona i tikotiko. Me sa nona qele na i Talatala, me tiko tani mai nanomuni i tikotiko. Di, sa vinaka vakalevu, sa vinaka vakalevu. Ia, gole sara na Turaga na Tui Yasawa, ki vei iratou na yavusa Ratu, ka tarogi iratou. E vakacava, kemudou na yavusa Ratu, e sa tukuna mai na Tui Bua, me soli e dua na tiki ni qele. E sa qai tukuna o ratou na yavusa Ratu, oi, sa vinaka vakalevu, i Ratu, keitou sa solia e dua na qele oqo, me rawa ni mai tiko kina na i Talatala, e na gauna e muri mai kina. Sa mani qai soli e dua na qele, e mani vakatokai

tu me yacana ni kua o Namuani. Mai na gauna ka soli kina, mai na i tekitekivu, na vanua o ya. Sa oti, e sa qai tukuna na Tui, na nomu vale, e sa na tara ga e na nomu loma ni bai. Sa vinaka, sa oti, e sega tale ni dua, e sa oti. E kena i vakarau kecega ni qaraqaravi ni kalou, e ratou sa tukuna, e sai koya ga o ya, E sa na lako tiko e na veigauna, e sa na qai cakacaka tiko, na mana ni kalou oqo, ki na loma ni nomuni tamata, e lomai Yasawa, me ra kilai koya. Vinaka vakalevu, uvuca na nomu davui Matanivanua, e sa qai ucuva sara na davui o Matanivanua. Sa uuci sara na davui, ka sa ra soqoni sara na yavusa ko Yasawa. Ni ra sa sobu mai, e ra sa qai vakadewa na turaga ni Yasawa, na i vakadewa, ko au sa tukuna toka mai ki cake, ki vei ira. E ra vakarorogo, e ra ciqoma sara, ka ra sa ia, ka mani ra vakadonuya sara, me sa tekivu sara o Reteriki na nona cakava na lotu. E na nodra soqo yani, kei na nodra veivakadonui o ya, e sa mai tekivu sara, me sa tekivu na i matai ni gauna, me sa caka Lotu kina na qase oqo, ko a lako mai Bua. E sa mai cega na i Vola Tabu, sa mai wiliki na i Vola Tabu, ka sa mai Vunau taka na i vunau levu oqo, ka vaka dewataka o Reteriki, sa i koya 'dou lako ka vakalotutaka na lewe ni lotu kecega, papitaiso taki ira e na yaca ni Tamada, na Luvena, kei na Yalo Tabu. E sa qai mai vakadeitaka tiko o Reteriki na yaca oqo. Na Tamada na Kalou ko Jiova, na luvena ko Jisu Karisito, kei na Yalo Tabu. Na vakavakadewa oqo, e a cakava na qase oqo, me vaka ni a vakaroti kina mai vua na i Talatala, kei na Turaga na Tui Bua. E sa tekivu me caba na rarama e na vanua oqo. Ni sa oti o ya, e sa ra qai suka, e ra sa qai tara, na nona vale

na qase oqo o Reteriki. E tara voleka sara toka ga, e na nona yavu levu, na Tui Yasawa. Ni sa tara oti na vale, sa qai tukuni vua, vakayaca taka na nomu vale. E sa qai mani kaya vua na Tui Yasawa, au sa na vakayaca taka na vale oqo, io, sa vinaka vaka levu. E sa qai vakayacataka na qase oqo o Reteriki, na qase oqo, me sa yaca ni nona vale, me rau veiyacani na yaca ni nona i tokatoka mai Bua, mai Tiliva mai Bua. O Nakakoso. E sa mani vaka yaca taki tu me o Nakakoso, me yacova tu mai e dai. Ia, na yavu ni vale o ya, e se tu vinaka sara tu ga e na gauna oqo, ko au talanoataka tiko oqo. E se yacana tu ga o Nakakoso, e na i tekivu ni gauna, ni nona lako mai na lako mai na qase, me yacova sara tiko mai e na gauna oqo. Ia, sa mani qai toso tiko na Lotu, toso tiko, toso tiko, sa mani lai yaco tu na tiki ni qele ni lai raica tu o Reteriki, na i yalayala ko ratou solia na i tokatoka oqo, na tokatoka talega oqo na yavusa Ratu, na noqu i tokatoka, kau talanoataka tiko yani oqo. E matata tiko vei au, baleta ni o ratou saraga na neitou qase, na noqu i tubutubu sara na i matai, ko a ratou talai iratou oqo na Tui Yasawa. Ia, ni ratou solia na qele o ya, me yacova mai ni kua, e se yacana tu ga o Namuani, me yacova tu mai e daidai. Ia, sa mani Lotu na vanua oqo o Yasawa, ni sa Lotu rawa ko Yasawa, e ra sa qai vakilá, na lewe ni vanua oqo, ni mana levu ni Kalou dina, e da sa qarava tiko ni kua, ni sa ratou lotu, o ratou oqo, Ni dua na gauna, e ratou sa veileti o ratou yavusa oqo. E sega ni ratou veileti, e na veileti ni bula, vei malawai. E sega, e ratou veileti taka ga, e dua na kena i wase lailai, e ratou sa via lesu tale ki na kalouvu. Ko ratou a qarava

tiko, ko e sa tukuni vei iratou me ratou kakua tale ni kaciva. Na kena sa mai qiri na lali, na kena i vakarau e sa dau cakava tu o Reteriki, e dau qiri na lali, na lali vinaka. Na lali o ya, e ratou lai kauta tale mai Bua, o ratou na lako tiko mai oqo. E sa toso tiko, e sa tara na vale nei Reteriki, me vaka au sa tukuna oti. Oti o ya, sa qai soko tale na waqa, me lai kau mai na lali. E lai kau mai e dua na lali, e lali totoka sara, e dua na vali vesi. Ni sa dau qiri tiko na lali, e ra sa qai mai Lotu, ka ra vakaisulu. Tete na raraba, sa mani dua na i wase ni yavusa ko Yasawa, e sa ratou via lesu take ki na Kalou makawa. E ratou sa vinakata, me ratou lesu tale kina. E ratou sa kaya, na nodatou kalou vu, ka dau kauta mai na kedatou, ka tou qaqa kina e na i valu. E sa da mai qarava oqo, e da sa vakaisulu vinaka tu ga, e da sa qarava. Ia, au sa nanuma sara, na ka e sa cakava oti na kalou vu oqo. Tou sa lesu mada e dua na i wase oqo. E ratou sa mani lesu, e dua na kena i wase oqo, e dua na yaca ni vanua, au sa cavuta oti i cake, e ratou a vaka i tikotiko kina e na gauna ni valu. E ratou a vakaitikotiko kina e na gauna ni valu, o ratou na turaga oqo e na gauna ni valu, o Nabawaqa, na yaca ni ulu ni vanua oqo. E tu donu saraga e na vanua ko Yasawa. Na ulu ni vanua oqo, e lako ga mai ki Matasawa, ka lako sara tu ki lagi, ia na taudaku ni vatu oqo, e loma ni koro tu, e totoka sara tu. Me vaka ga ni vanua o ya, e nodratou koro ni valu tu o ratou na turaga ni Yasawa. Sa ratou qai mani lai bosea tu oqo, raica, na lali, ko e keda i kacivi tiko oqo, me tou sa laki vakaqiqica, me kakaseresere kina, me kakabasubasu, me sa kua na qaravi na

kalou, me da lesu tale ki na noda kalou makawa. Ia, sa ratou qai mani vaka kina. E ra sa moce na turaga ni Yasawa, e ratou sa qai lako o ratou oqo, ratou lai butakoca na lali, e sa bau dua na delana cecere toka na vanua e tiko kina na lali. e ratou sa qai vakaqiqica sobu na lali oqo. Na nodratou sa vakaqiqica, na vanua e ratou nakita me kakabasu kina, qai sega. Na nona tau yani ki ra, e momoqaga vinaka tu ga, e sa qai kauta na ua na lali oqo, ka kasa sara yani ki na yasada i mawi, kevaka e da lai tucake tu mai e na delana e ratou lai biuta mai kina, a lai kasa e na nuku vula vinaka. E na kena mataka lailai, ratou via lai raica, qai sega mada ga ni bau mavoa na ka oqo. Ratou sa tukuna, sa , se sega madaga ni bau kaca na lali oqo. Raica, dou sa na buluta sara. Ratou sa qai kelia e dua na qara, ratou qai buluta tu na lali o ya. Na kena bulu tu na lali o ya, mai na gauna o ya, me yacova tu mai na gauna ni kua. E sa mani ratou via yavavala vakalailai, ni ratou sa taroga na lali, e sa yali. Ra veivosakitaka, ka sa qai kilai, ni dua na lewe ni yavusa ko Rara, ka ratou dau kena Bete tiko na kalou vu, ka mai tukutuku sa mani tukuna yani na Tui Yasawa, tou sa na kauta mada na qase oqo ki Tamusua, me lai maroroi tiko vua na Turaga na Ratu mai Tamusua. Baleta ni datou sa vakalotutaka na Turaga na Ratu, e sa lai maroroi tiko vua. Sa qai kau na qase oqo, me lai maroroi vua na Ratu mai Tamusua, na gauna e ratou sa veivakavinaka taki kina vakai ratou, na gauna e sa oti sara tu ga na veivakalotutaki mai Bukana. Vakalotutaki o Teci, a valu vakalailai o Teci, baleta ni ratou sa tiko kina vakalailai o ratou mai Macuata. Ratou qai

lako i Teci, e sa ratou kauta mai Macuata e dua na lotu, na lotu Katolika. Sa mani qai ratou veivala vakalailai, ratou vakamalu-malumu taki na kai Teci, sa qai tukuna na Tui Yasawa, dou kauta tani na lotu oqori. Sa mani qai kauta e dua na i tokatoka mai Teci, e ratou lai qarava sara tiko e na dua na yac_a ni vanua mai Kawakawa. Na baravi o ya, e sa lai toka vakatikitiki kina na lotu o ya, vata kei ratou na lewena. Sa ra mani lotu e dua na i wase levu kei Teci. Ka oti, sara mani qai gole sara, ka oti kece na yanuyanu taucoko ko Yasawa. Sa mani lotu taucoko, e sa mani vinaka taucoko na veimaliwai mai Yasawa, sa qai ratou lako tale, e sa qai lai kau cake tale mai na qase oqo, sa qai mai qaravi tiko mai Yasawa. ~~8~~ Mai na gauna o ya, e na dua na gauna balavu sara, sa ratou qai mai vakalotu taka kina na yanuyanu taucoko e na Yatu Yasawa. Gole mai na lotu, ki na yavusa ko Drola, vaka kina na Tui Drola, mani mai lotu kina na Tui Yaqeta. Ratou lotu kina na Turaga na Tui Naviti, na Tui Marou, mani gole sara yani ki Waya, qai ratou gole yani ki Waya, e ratou sa kila toka mai Waya, na nona lako yani na Tui Yasawa, vata kei i~~ratou~~ na qase ni Lotu, sa mani ratou laki vakaisulu kina. Sa qai dua naqase kaukauwa mai Waya, na yacana o Tuwawa, e tini tu na nona marama. Sa mani tukuna na Tui Yasawa, dou sa na lotu na qase oqo, me sa kau mada na qase oqo, me lai vakalotutaki, e sega ni donu tiko e na lotu, na lotu e da lotu kina vua na kalou, me dua na turaga me ~~ra~~ na nona marama. Na turaga oqo, me tini vata tiko na nona marama, me kua, sa qai mani lai vesu mai kina na Turaga mai Waya, na yacana o Tuwawa, ka sa mani lai kam ki Yasawa, mani lai qaravi tiko kina.

Ni sa oti o ya, e sa lotu na Tui Viwa, na lotu ga au tukuna tiko, ko sa mai lotu tu oqo. Sa mai lotu tu yani na yanuyanuu kece o Yasawa, mai na lotu ko e a vakacilava na kena tukutuku na kalou vu oqo, e sa mai oti talega kina na veivaluvaluti, sa ra mai cegu yani vakaveiwekani, sa mai yaco me mai matata koto na nodra^m davodavo vakavanua, ka matata koto na nodra lotu ki vua na kalou, mai na gauna makawa o ya, me yacova mai na gauna oqo, sa mai koto e na Yatu Yasawa, e dua na i vakatagedegede vinaka, e na vutu ni vakatekivu ni tawa vanua, kei na lotu, mai na rarama ni lotu, sa mai cilava yani na bula, ni tokatoka ni masi ni vanua, me yacova tiko yani e na gauna oqo.

-- Vinaka sara vakalevu Taniela na nomuni talanoa rogorogo vinaka. Na nodaru veitalanoa, e baleti Sese^tia. E rawa beka ni o talanoa taka vei au, me rawa ni ra kila o ira na gone, me baleta na turaga oqo se na vu oqo, e na nona vosa vei ira na Bete. E vaka waqawaqa mai, se e rogo ga mai na domona?

E rogo mai na domona, e na lalaga ni vale gasau vakaviti e na gauna makawa. E rogo tu ga mai na lalaga, ia o ratou na Bete, e ratou sa qai dau vakarorogo. E rogo tu ga mai na domona e na lomaxⁱ ni lalaga e na vala vakaviti. Na nodratou vale na Bete.

-- Ia, na turaga oqo, se na kalou vu oqo o Sese^tia, e dau kauta ga mai na ka vinaka vei iratou na yavusa Bete oqo se vaka^evei?

Io, e kauta sara ga mai na ka vinaka. Ni da dau lako tu, me lai sotava e dua na ka e caka tiko mai e na dua na vanua, e dau kauta mai, me vaka na kakana, se na i wau ni valu, e dau butakoca mai na

kalou vu oqo, e dau mai vakaciqira ga e na kena sova, e sa ratou vakarautaka tu na Bete, e dau lili tu ga. E ratou yadra mai e na veimataka ka ratou raica na ka o ya ni lala, ia e sega ni dua na ka me kau mai. Ia, kevaka e ratou yadra va oqo, me tawa, e sa ratou raica sara na Bete, se na cava oqo. E dau va tu o ya na kena i vakarau.

-- Me vaka na i valu o ni tukuna toka oqo, ni caka mai Nabawaqa, ko e ra vakayagataká kina na dakai, o ira na turaga ni Yasawa i Rara. E dua beka na i talanoa o ni rogoca mai vei ira na qase, e kauta mai vei na kalou vu oqo, na dakai?

Na kalouvu oqo, e tukuná ni kauta mai Bau, e na gauna e sa lotu kina na Vunivalu. Ka tiko kina na dakai, kei na nona raica talega mai vua na turaga na Tui Nayau, e na nona sa kauta tale tiko ga mai na i Talatala ni Veivakalotutaki, e so tale ga na dakai, e ra a kauta tiko mai.

-- E kena i balebale, na yaco mai ni Lotu, e na nomudou koro vakaturaga oqo o Yasawa i Rara, i Taniela, me vaka ni o tukuna toka, e vaka vuna sara ga na nomudou kalou vu se vakaevei?

E vakavuna saraga na kalou vu. Na lotu e ke, e sega ni ra kauta mai na dauniveivakalotutaki. Me vaka ni lako tiko ni kua, o iratou na noda cauravou, me vaka e sa kena Vunivola Liu tiko kina oqo o Duculofo. E ra lako na gone, me ra laki vakalotutaki e na vanua butobuto me vakataki Papua New Guinea, mai Noca Ositerelia. Na kena lako mai e Viti, ia na kena oqo, e sega. E sega ni dua na i Talatala e lako mai i ke, me mai vakalotutaka. E a vure sara ga mai, vua na kalou vu oqo, e a vakavuna sara ga, na kena

lai kau mai na Lotu.

-- Vinaka vakalevu Taniela, ni sebera ga ni tini na nodrau veitalanoa, ke tiko tale beka na ka o ni via vakuria me baleta na ulutaga ni nodaru veitalanoa, e sa rairai kena gauna oqo?

Sa vinaka vakalevu sara. Au vakavinavinaka sara vakalevu, e na mataka ni kua, ni mai tauri tiko, meu mai talanoataka tiko, na i tekitekivu ni nodrau tiko, na yavusa veiwekani oqo. Kei na kena tekitekivu ni kena tawa na vanua oqo, vei rau na yavusa ruarua qo. Oqo na i tukutuku au kila, ni sega talega ni se tu vaka i vola e na vanua oqo. E na kena mai tauri na vanua oqo, au vakabauta, ni sa na tu, ka maroroi tu, e sa na rawa ni dua na gauna, e na qai rawa ni vakaqarai mai vei ira na gone, e na i taba e na gauna mai muri. Ia, au sa na tovolea tiko oqo, ni sa toso cake tiko na vuli, kei na kena vinakati ni tauri na i tukuni makawa, niu sa na tovolea, meu sa na vakaiivolataka e so na i tukutuku makawa, me vaka na kena oqo, ka vica tale, e na i tukatuvu ni kam e baleta na vanua oqo, taumada, meu sa na qai vakaiivola taka, me tudei tu, me rawa ni ganiti ira na i taba gone e na gauna mai muri, ka dodonu me ra kila na i tekivu ni ka me ra kila, me baleta na gauna mai liu.

SA OTI